

The Myth of Innate Righteousness: A Qur'ānic Semiotic Analysis of Ziyārat Wārith of Imam Ḥusayn

Hossein Rajaie Rad¹ , and Rajab Akbarzadeh^{2✉}

1. Corresponding Author, Faculty of Communication, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran: h_rajaei@atu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Studies, Payame Noor University, Tehran, Iran: r_akbarzadeh@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received:

8 September 2025

Received in revised form:

7 November 2025

Accepted:

4 December 2025

Available online:

31 December 2025

Keywords:

Qur'ān;
Imam Ḥusayn;
Ziyārat Wārith;
Semiotics and Myth
Analysis;
Structuralism;
Discourse.

ABSTRACT

Objective: Research in cultural and communication studies opens a wide horizon of interdisciplinary inquiry. Religion, culture, and communication constitute central domains within this field. Among the pivotal axes of religious studies is the analysis of sacred texts, including the Qur'an, transmitted traditions, and devotional visitations (ziyārāt) associated with the Prophet's Household. The present study offers a semiotic analysis of Ziyārat Wārith of Husayn bin Ali.

Method: Adopting a descriptive-analytical method and purposive sampling, selected passages of the text are examined in depth.

Results: The article draws upon: (1) the Qur'ānic foundations of Ziyārat Wārith as articulated by Mohsen Gharati and Mohammad-Baqer Majlesi; (2) Musa al-Sadr's interpretation of the perpetual struggle between truth and falsehood as reflected in the text; (3) scholarly perspectives on material and spiritual inheritance in the ziyārah; and (4) theoretical frameworks derived from structuralism, including the semiotics of Ferdinand de Saussure, the mythology theory of Roland Barthes, and Michel Foucault's discourse analysis.

Conclusion: The findings demonstrate that: (1) Ziyārat Wārith lends itself to a coherent semiotic reading; (2) the inheritance of Imam Ḥusayn signifies the custodianship of the content, purposes, virtues, and salvific mission of previous prophets; (3) this notion of inheritance possesses explicit Qur'ānic foundations; (4) the mythic mode of expression in certain passages confers a transhistorical and eternal dimension upon the uprising of Imam Ḥusayn; and (5) through the construction of binary oppositions, the ziyārah generates a distinctly religious discourse within the consciousness of its adherents

Cite this article: Rajaie Rad, H.; & Akbarzadeh, R. (2025). The Myth of Innate Righteousness: A Qur'ānic Semiotic Analysis of Ziyārat Wārith of Imam Ḥusayn. *The Quran and Science*, 19 (37), 41-72. <https://doi.org/10.22034/qve.2025.20626.1829>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/qve.2025.20626.1829>

Introduction

The present research conducts a semiotic analysis of the Ziyarat Warith of Imam Ḥusayn (AS) with emphasis on its Quranic foundations. Ziyarat Warith is among the authentic Shiite pilgrimages narrated in sources such as Sheikh Mufid's *Al-Mazar* and Sheikh Tusi's *Misbah al-Mutahajjid*, named for the repeated use of the word "Warith" (inheritor) at its beginning. This pilgrimage introduces Imam Ḥusayn (AS) as the inheritor of previous prophets and contains profound concepts that warrant contemplation beyond their literal meaning.

The main problem of the research is to discover the hidden semantic layers in Ziyarat Warith and explain how it connects with the Holy Quran and other religious texts. The central questions are: 1) Can Ziyarat Warith be read through semiotic analysis alongside other religious texts within a semantic structure? 2) Do some concepts and phrases in Ziyarat Warith carry implicit meanings and mythological functions, or are all phrases merely literal? 3) Are the phrases of Ziyarat Warith capable of discourse formation in the minds of religious followers and creating an endless chain in representing the struggle between truth and falsehood?

The research background shows works such as "Interpretation of Ziyarat Warith" by Seyyed Morteza Hosseini Isfahani, "Husayn, Inheritor of the Prophets" by Imam Musa Sadr, and "Imam Ḥusayn, Inheritor of the Prophets" by Gholamhossein Majlesi Koupani have explained and interpreted this pilgrimage. Additionally, a study titled "Quranic and Narrative Documentation of Ziyarat Warith" has compared the attributes of this pilgrimage with Quranic verses. However, none of these works have analyzed Ziyarat Warith through semiotic and mythological approaches, revealing a research gap in this field. The innovation of the present research lies in utilizing theories of structuralism, Saussurean semiotics, Roland Barthes' mythology, and Foucault's discourse analysis to examine this religious text.

Methodology

This research employs a qualitative paradigm with a descriptive-analytical approach. The philosophical foundation is based on interpretive, constructive-hermeneutic, and non-positivist approaches. The research population is the complete text of Ziyarat Warith of Imam Ḥusayn (AS). Purposeful sampling was conducted, selecting phrases that: 1) have prominent literary and metaphorical aspects, 2) allow for semiotic analysis, and 3) have the greatest alignment with the theoretical framework.

Data collection tools included note-taking from library sources comprising: the Holy Quran, Ziyarat Warith, authoritative commentaries, narrations of the Ahl al-Bayt (AS), and works related to semiotics and cultural studies. The main research variables are: linguistic signs in Ziyarat Warith (signifiers), their explicit and implicit meanings (signifieds), and syntagmatic and paradigmatic relationships among signs.

Data analysis was conducted qualitatively using three theoretical approaches: 1) Saussurean semiotics emphasizing the syntagmatic and paradigmatic axes and the signifier-signified relationship; 2) Roland Barthes' mythology focusing on the three levels of signification (explicit, implicit, mythological); and 3) Foucault's discourse analysis considering binary oppositions and mechanisms of exclusion and rejection. Thus, selected phrases were placed in correspondence with Quranic verses and related narrations, and their semantic relationships were analyzed within a network of signs.

Findings

The research findings can be categorized into five main areas:

1. **Capability for Semiotic Reading of Ziyarat Warith:** The phrases of Ziyarat Warith, through the juxtaposition of linguistic signs and the codes of religious culture present in other religious texts (Quran, narrations, and other pilgrimages) on syntagmatic and paradigmatic axes, are amenable to semiotic analysis. For instance, the phrase "Peace be upon you, O inheritor of Adam, the chosen one of Allah" placed syntagmatically with verses related to Prophet Adam (vicegerency of Allah, teaching of names, breathing of spirit) acquires deeper meaning.

2. **Implicit Meaning of Inheritance:** From a structuralist perspective, the meaning of "inheritance" for language speakers in the implicit and connotative reading of Ziyarat Warith phrases is not the inheritance of material belongings and books of other prophets, but rather the inheritance of content, goals of scriptures, and the attributes and virtues of divine prophets. This inheritance can be explained at levels such as inheritance of life, martyrdom, ultimate destiny, path, and purpose.

3. **Quranic Foundations of Inheritance:** The correspondence of Ziyarat Warith phrases with Quranic verses confirms the Quranic foundations of Imam Husayn's (AS) inheritance from the prophets. For example: inheritance from Prophet Adam (verses of vicegerency, teaching of names, breathing of spirit), inheritance from Prophet Noah (the ark of salvation), inheritance from Prophet Abraham (heartfelt certainty, faith, settling family in the desert), inheritance from Prophet Moses (struggle against oppression), and inheritance from Prophet Jesus (seeking helpers for guidance).

4. Religious Discourse Formation: Ziyarat Warith, by creating binary oppositions (good/evil, truth/falsehood, light/darkness, purity/impurity, peace/curse, proximity/disavowal), divides meanings and practices, and through praising the virtuous and cursing the wicked, provides an endless chain of discourse and an invisible presence in the minds of religious followers. The word "Ummah" in the curse phrase transcends its specific geographical and historical meaning, acquiring a universal and timeless significance that includes any wrongdoer group.

5. Mythological Function: Mythological expression in some phrases of Ziyarat Warith bestows an eternal and everlasting aspect on Imam Ḥusayn's (AS) uprising. Signs such as "light," "impurity," "Tharallah" (the blood-revenge of Allah), and "the ark of salvation" carry implicit meanings, acquiring mythological functions and organizing methods of religious conceptualization. The opposition between "light in lofty loins" and "the impurities of ignorance" represents the opposition of good nature against evil, good against evil, and the light of reason against the impurity of ignorance.

Discussion and Conclusion

The research results indicate that Ziyarat Warith of Imam Ḥusayn (AS) is a multi-layered text rich with meaningful signs, and through semiotic, mythological, and discourse analysis approaches, its hidden semantic layers can be accessed. These findings align with previous research on the interpretation of Ziyarat Warith but open new horizons.

First, Imam Ḥusayn's (AS) inheritance from the prophets is not merely a material or historical concept but represents the inheritance of content, goals, attributes, and virtues of the prophets. This meaning becomes evident through semiotic analysis and placing Ziyarat phrases in syntagmatic relation with Quranic verses. Second, Ziyarat Warith, utilizing mythological language and binary oppositions, removes the event of Ashura from its specific temporal context and transforms it into an eternal and everlasting phenomenon. This is what Imam Musa Sadr referred to as "bringing Ashura out of isolation."

Third, Ziyarat Warith, through its discursive mechanism, creates a systematic worldview in the minds of followers. The binary oppositions depicted in this pilgrimage (light/darkness, purity/impurity, peace/curse) define identity boundaries and place the audience in a position of choosing between truth and falsehood. This discursive function encourages followers throughout history to adopt an active stance in confronting the forces of falsehood.

The practical applications of this research in the field of religious studies and cultural communication are significant. The semiotic approach can contribute to a deeper understanding of religious texts and the discovery of their hidden semantic layers. Additionally, this type of analysis can assist in designing more effective religious messages for contemporary audiences. It is suggested that future research conduct semiotic analysis of other pilgrimages of the Imams (AS) with a comparative approach.

اسطوره نیک سرشتی (نشانه‌شناسی قرآنی زیارت وارث امام حسین (علیه السلام))

حسین رجایی‌راد^۱، رجب اکبرزاده^۲ ✉

۱. نویسنده مسئول، کارشناسی ارشد، دانشکده ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران، رایانامه: h_rajaei@atu.ac.ir

۲. استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران ایران، رایانامه: r_akbarzadeh@pnu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: این پژوهش، تحلیل نشانه‌شناختی زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) به منزله متنی دینی در گستره مطالعات میان‌رشته‌ای فرهنگ، ارتباطات و دین است تا لایه‌های معنایی و گفتمانی آن را آشکار سازد.

روش: پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و نمونه‌گیری هدفمند انجام شده است. نویسندگان با بهره‌گیری از مبانی قرآنی (قرآنی و مجلسی کوپانی)، دیدگاه امام موسی صدر درباره تقابل حق و باطل، مفهوم وراثت مادی و معنوی، و نظریه‌های ساختارگرایی، نشانه‌شناسی سوسور، اسطوره‌شناسی رولان بارت و گفتمان فوکو، عباراتی از زیارت وارث را واکاوی کرده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهند: ۱. زیارت وارث قابلیت خوانش نشانه‌شناختی دارد؛ ۲. وراثت امام حسین (علیه السلام) به معنای میراث‌داری محتوا، اهداف، صفات و فضایل پیامبران پیشین است؛ ۳. این وراثت دارای مبانی قرآنی است؛ ۴. بیان اسطوره‌ای در برخی عبارات زیارت، جلوه‌ای ازلی و ابدی به قیام عاشورا می‌بخشد؛ ۵. زیارت وارث با ایجاد دوگانگی‌های متضاد، گفتمانی دینی در اندیشه پیروان شکل می‌دهد.

نتیجه‌گیری: زیارت وارث نه تنها متنی عبادی، بلکه گفتمانی فرهنگی-دینی است که از طریق ساختارهای نشانه‌ای و اسطوره‌ای، پیوستگی امام حسین (علیه السلام) با سنت پیامبران، استمرار نزاع حق و باطل و هویت‌بخشی به جامعه دینی را بازنمایی می‌کند. این پژوهش ظرفیت متون زیارات را برای تحلیل‌های میان‌رشته‌ای در مطالعات فرهنگی و ارتباطات نشان می‌دهد.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۷ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۶ آبان ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۳ آذر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۱۲ بهمن ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

قرآن،

امام حسین (علیه السلام)،

زیارت وارث،

نشانه‌شناسی و

اسطوره‌شناسی،

ساختارگرایی،

گفتمان.

استناد: رجایی‌راد، حسین؛ و اکبرزاده، رجب (۱۴۰۴). اسطوره نیک سرشتی (نشانه‌شناسی قرآنی زیارت وارث امام حسین (علیه السلام)).

قرآن و علم، ۱۹ (۳۷)، ۴۱-۷۲. <https://doi.org/10.22034/qve.2025.20626.1829>

© نویسندگان.

ناشر: جامعه المصطفی العالمیة.

مقدمه

قرآن و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) به عنوان اصلی‌ترین منابع دینی شیعیان مسلمان، آموزه‌هایی ارائه می‌کنند که در همه ابعاد زندگی راه‌گشای پیروان بوده و هستند. اگرچه در برخی دوره‌ها، مسلمانان شیعه در موضع برتر قرار داشته‌اند، اما در بیشتر تاریخ اسلام روایت‌گر مسلط، دستگاه‌های حکومتی غیرشیعه بوده‌اند که گاه دشمنی خود با ائمه شیعه را آشکارا نشان داده‌اند. با این حال، تلاش ائمه، اصحاب، راویان و عالمان شیعه موجب شده است بسیاری از روایات پیامبر و ائمه — که دارای اسناد معتبر بوده‌اند - باقی بمانند.

متون زیارات ائمه یکی از این اسناد تاریخی در اختیار شیعیان است. این زیارات حاوی مدح و منقبت ائمه، معرفی جایگاه ایشان، بیان اعتقادات، اعلام پیروی و برائت و ... هستند. از جمله زیارات معتبر در میان شیعیان، زیارت وارث حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) است. این زیارت بر مبنای واژه «وارث» - که در ابتدای آن چندین بار تکرار شده - به این نام موسوم گردیده است. در آغاز زیارت، همچون دیگر زیارات که با معرفی یا مدح آغاز می‌شوند، حضرت حسین (علیه السلام) وارث دیگر انبیاء و اجداد خود خطاب می‌شود. این زیارت در کتاب‌های متعددی همچون المزار شیخ مفید (مفید، ۱۴۱۳ق: ۱۰۶) و مصباح المتهجد شیخ طوسی (طوسی، ۱۴۱۱ق: ۷۲۰) و دیگر منابع معتبر شیعه ذکر شده و به عنوان یکی از مناسک حضور در حرم امام حسین (علیه السلام) توسط دیگر امامان به زائران توصیه شده است.

«ارث بردن» به معنای انتقال چیزی از شخصی که حیات دنیایی‌اش پایان یافته به دیگری دانسته شده است؛ چیزی که می‌تواند مادی یا معنوی باشد (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۷۸). اما این معنای صریح و تحت‌اللفظی، فارغ از معنای تاریخی واژگان متون دینی - که ممکن است با گذشت زمان تغییر یابد - از منظر بلاغی در شیوه بیان ائمه و هدف «به تأمل و تفکر واداشتن» پیروان، چالش‌برانگیز می‌شود.

در این راستا، ساختارگرایی هر متن یا پدیده را همچون نظامی دلالت‌گر واکاوی می‌کند و برای بررسی هر نظام به سراغ کوچک‌ترین واحد معنا ساز آن می‌رود (پاینده، ۱۳۹۷: ۱۵۹). این نظام دلالت‌گر معنای هر جزء را از رابطه افتراقی آن با سایر اجزاء نظام تحلیل می‌کند. بهره‌گیری از مبانی نظری ساختارگرایی و نشانه‌شناسی در واکاوی متون دینی، اتخاذ رویکردی میان‌رشته‌ای همسو با فضای غالب مطالعات فرهنگی و ارتباطات را نشان می‌دهد.

با در نظر گرفتن زیارت وارث به عنوان متنی ساختارمند، یا مجموعه زیارات و متون دینی به عنوان نظام‌های دلالت‌گر، می‌توان با نشانه‌شناسی به شناخت و واکاوی نشانه‌های ظاهری پرداخت و در نتیجه به فهم «ژرف‌ساخت»ی دست یافت که در پس ارتباط نشانه‌های زبانی با یکدیگر، یا در ارتباط با نشانه‌های خارج از متن، و همچنین در نسبت افتراقی با دیگر نشانه‌ها نهفته است.

در راستای واکاوی متن زیارت وارث به عنوان مورد پژوهش، با نمونه‌گیری هدفمند از عباراتی که جنبه ادبی و استعاره‌ای برجسته دارند و امکان تحلیل نشانه‌شناختی فراهم می‌کنند، از رویکردهای نشانه‌شناسی سوسور و رولان بارت استفاده شده است. این پژوهش همچنین بر مبنای اندیشه ساختارگرایی و نظریه نشانه‌شناسی، متن زیارت وارث را از منظر ارتباط عبارات درونی با یکدیگر و ارتباط با دیگر متون دینی بررسی می‌کند تا چگونگی معناآفرینی مستقیم این عبارات در سطح صریح و معناآفرینی تلویحی در سطح ضمنی نشانه‌ها روشن شود. افزون بر این، معانی نهفته در پس نشانه‌های اسطوره‌ای زیارت وارث و دیگر متون دینی آشکار می‌گردد.

این پژوهش در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- آیا زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) با تحلیل نشانه‌شناختی و در کنار دیگر متون دینی همچون قرآن، در یک ساختار معنایی قابل خوانش است؟
- آیا برخی مفاهیم و عبارات زیارت وارث معنایی ضمنی و کارکردی اسطوره‌ای دارند یا همه عبارات صرفاً معنای صریح دارند؟
- آیا عبارات زیارت وارث قادر به گفتمان‌سازی در اندیشه پیروان دین و ایجاد تسلسلی بی‌پایان در نمایش ستیز حق و باطل هستند؟

پیشینه پژوهش

- از جمله آثاری که به زیارت وارث پرداخته‌اند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- کتاب تفسیر زیارت وارث نوشته سید مرتضی حسینی اصفهانی، انتشارات فرهنگ قرآن قم، ۱۳۸۰. در فصل نخست این کتاب، تحلیلی بر مفهوم «وارث» در زیارت وارث ارائه شده و امام حسین (علیه السلام) به عنوان وارث علم انبیاء، وارث فضائل، وارث رسالت و وارث تقرب انبیاء معرفی گردیده است.

- کتاب حسین (علیه السلام) وارث انبیاء، ترجمه مهدی فرخیان، موسسه نشر شهر تهران، ۱۳۹۳. این اثر شامل زندگی‌نامه و سخنرانی امام موسی صدر درباره زیارت وارث است. در آن، زیارت وارث عامل خروج قیام امام حسین (علیه السلام) از بازه زمانی خاص خود و ایجاد پیوندی میان گذشته و آینده برای نبرد جبهه حق علیه باطل دانسته شده است.

- کتاب امام حسین (علیه السلام) وارث انبیاء (شرح زیارت وارث) نوشته غلامحسین مجلسی کوپانی، منتشر شده توسط مؤلف در قم، ۱۳۹۷. این کتاب شرحی بر زیارت وارث و بررسی وراثت امام حسین (علیه السلام) از دیگر انبیاء بر مبنای آیات قرآن است.

- پایان‌نامه کارشناسی ارشد سید علی الموسوی با راهنمایی علی کریم‌پور قراملکی، با عنوان «مستندات قرآنی و روایی زیارت وارث»، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۴۰۱. در این پژوهش، اوصافی که در زیارت وارث برای انبیای الهی و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) ذکر شده است، با برخی آیات قرآن و احادیث اسلامی تطبیق داده شده است.

بررسی سوابق پژوهشی نزدیک به موضوع حاضر نشان می‌دهد که در آثار پیشین، یا اقدام به تفسیر زیارت وارث شده است، یا شرحی بر آن نگاشته‌اند، و یا در تناظر با آیات قرآن تلاش کرده‌اند مبانی قرآنی این زیارت را استخراج کنند.

در مقابل، پژوهش حاضر با نگاهی نشانه‌شناختی به تحلیل عباراتی از زیارت وارث پرداخته است؛ عباراتی که در کنار دیگر متون دینی، در یک ساختار قابل خوانش قرار می‌گیرند و جنبه اسطوره‌شناختی در انتقال معانی و ایجاد گفتمان دینی دارند. این رویکرد قادر است مبانی نظری پژوهش را تأیید کند.

در جست‌وجوی انجام‌شده، هیچ پژوهشی با رویکرد نشانه‌شناسی و اسطوره‌شناسی به واکاوی زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) نپرداخته است.

الف. مبانی و مفاهیم نظری

پژوهشگری که با هدف خوانش معانی نهفته در پس متون دینی به تحقیق می‌پردازد، ناگزیر است از یکی از مبانی و روش‌های اساسی علوم اجتماعی و انسانی، یعنی ساختارگرایی، برای فهم ساختارهای معناآفرین موجود در این نوع متن بهره گیرد. در این راستا، استفاده از رویکرد مطالعات

فرهنگی - که پژوهشگر را در بررسی موضوعات میان‌رشته‌ای توانمند می‌سازد - به واکاوی زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) با روش‌های مدرن نشانه‌شناسی و ساختارگرایی یاری می‌رساند. برای پیشبرد این امر، نخست تحلیل‌های توصیفی - تحلیلی در زمینه‌های زیر مورد توجه قرار می‌گیرد:

۱. «مبانی قرآنی زیارت وارث» از منظر محسن قرائتی و غلامحسین مجلسی کوپانی؛
 ۲. دیدگاه امام موسی صدر درباره «ستیز همیشگی حق و باطل» در زیارت وارث؛
 ۳. دیدگاه برخی اندیشمندان در خصوص «وراث مادی و معنوی» در زیارت وارث.
- سپس با بهره‌گیری از مبانی نظری ساختارگرایی، رویکرد نشانه‌شناسی سوسور، رویکرد اسطوره‌شناسی رولان بارت، و نگاه فوکو نسبت به گفتمان، زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) تحلیل و بررسی می‌شود.

۱. وراثت مادی و معنوی

برخی اندیشمندان آنچه حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) میراث‌دار پیامبران گذشته بوده است را در چهار محور دسته‌بندی کرده‌اند:

- الف. مقام خلیفه‌اللهی: همان‌گونه که پروردگار حضرت آدم (علیه السلام) را به عنوان جانشین خود در زمین برگزید، امام حسین (علیه السلام) نیز میراث‌دار این مقام و منزلت دانسته شده است.
- ب. علم: روایات بسیاری تصدیق می‌کنند که امام حسین (علیه السلام) و دیگر امامان شیعه، وارثان علم پیامبران پیشین هستند. در این خصوص امام صادق (علیه السلام) فرموده‌اند: «حضرت داوود علم پیامبران را به ارث برد و سلیمان نیز این علوم را از پدرش داوود به ارث برد. حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) نیز این علوم را از سلیمان به ارث برده و ما نیز از حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) به ارث برده‌ایم».
- ج. کتاب‌های آسمانی: بر اساس آنچه در زیارات نیمه ماه شعبان و ابتدای ماه رجب آمده است، امام حسین (علیه السلام) وارث تورات، انجیل و زبور معرفی شده است.
- د. برخی متعلقات پیامبران: وسایل مقدس برخی پیامبران همچون لباس حضرت ابراهیم (علیه السلام)، عصا و صندوق حضرت موسی (علیه السلام) و انگشتر حضرت سلیمان (علیه السلام) — که خاصیت معجزه‌آسایی داشته‌اند - بر اساس روایات در اختیار امامان شیعه قرار گرفته است (اسلام کوئست، ۱۳۹۱).

بر این اساس، معنای وراثت در زیارت وارث تنها به اشیاء مادی محدود نمی‌شود، بلکه شامل وراثت مفاهیم، مقامات معنوی و جایگاه‌های الهی نیز هست. این نگاه، زیارت وارث را متنی چندلایه می‌سازد که در آن امام حسین (علیه السلام) به عنوان وارث جامع پیامبران، هم حامل میراث تاریخی و مادی و هم حامل میراث معنوی و الهی معرفی می‌شود.

۲. مبانی قرآنی زیارت وارث

مجلسی کوپانی در کتاب امام حسین (علیه السلام) وارث انبیاء (شرح زیارت وارث) و محسن قرائتی در تبیین فرازهایی از زیارت وارث که امام حسین (علیه السلام) وارث دیگر انبیاء خطاب شده است، با استناد به آیات قرآن بر مبنای قرآنی بودن میراث‌داری امام حسین (علیه السلام) از پیامبران صحه می‌گذارند.

- در عبارت «السَّلامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ آدَمَ صَفْوَةَ اللَّهِ»، به آیه «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (بقره/۳۰) اشاره شده و امام حسین (علیه السلام) وارث مقام خلیفه‌اللهی حضرت آدم دانسته می‌شود. همچنین آیه «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (بقره/۳۱) مبنایی برای وراثت علوم الهی حضرت آدم معرفی شده است (مجلسی کوپانی، ۱۳۹۷: ۲۴؛ تبیان، ۱۳۸۶). قرائتی آیه «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (ص/۷۲) را دلالتی بر وراثت روح الهی حضرت آدم توسط امام حسین (علیه السلام) می‌داند و آیه «اسْجُدُوا لِآدَمَ» (بقره/۳۴) را نیز نشانه‌ای از وراثت مقام مسجود ملائکه بودن معرفی می‌کند.

- در فراز «السَّلامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ نُوحٍ نَبِيَّ اللَّهِ»، قرائتی بر این باور است که همان‌گونه که نوح (علیه السلام) با کشتی مؤمنان را نجات داد، امام حسین (علیه السلام) نیز وارث مقام نجات‌بخشی نوح است؛ با توجه به روایت «إِنَّ الْحُسَيْنَ مَصْبَاحَ الْهُدَى وَ سَفِينَةُ النَّجَاةِ» (تبیان، ۱۳۸۶). مجلسی کوپانی نیز آیه «أَنْ اصْنَعَ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَ وَحِينَا» (مؤمنون/۲۷) را در همین راستا ذکر می‌کند (مجلسی کوپانی، ۱۳۹۷: ۸۵).

- در عبارت «السَّلامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ»، قرائتی آیه «رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُخَيِّ الْمَوْتَى...» (بقره/۲۶۰) را مبنای وراثت مقام اطمینان قلبی حضرت ابراهیم می‌داند و آن را متناظر با آیه «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ...» (فجر/۲۷-۲۸) که درباره امام حسین (علیه السلام) آمده است، معرفی می‌کند. همچنین آیه «وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» (انعام/۷۵) در ارتباط

با عبارت «أَطَعْتَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ» از زیارت وارث، دلالتی بر وراثت مقام یقین دانسته شده است. آیه «رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ...» (ابراهیم/۳۷) نیز حرکت امام حسین (علیه السلام) در اسکان خاندان خود در کربلا و فدا کردن ایشان در راه حق را نوعی وراثت از حضرت ابراهیم معرفی می‌کند.

- در فراز «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ مُوسَى كَلِيمِ اللَّهِ»، آیه «فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ...» (قصص/۲۱) که درباره تحت تعقیب بودن حضرت موسی (علیه السلام) توسط ظالمان است، متناظر با تحت تعقیب بودن امام حسین (علیه السلام) توسط ظالمان دانسته شده و وراثت مبارزه با ظلم را نشان می‌دهد.

- در عبارت «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ عِيسَى رُوحِ اللَّهِ»، آیه «قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِّلْحَوَارِيِّينَ مَنِّي أَنصَارِي...» (صف/۱۴) در تناظر با ندای «هَلْ مِنْ نَاصِرٍ يُنصُرُنِي» امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا قرار گرفته و وراثت مقام دعوت به نصرت حق از حضرت عیسی دانسته شده است (تبیان، ۱۳۸۶).

بر اساس آنچه در کتاب امام حسین (علیه السلام) وارث انبیاء مجلسی کوپانی و تبیین‌های محسن قرائتی آمده است، زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) نه تنها یادآور وراثت مادی و معنوی از پیامبران گذشته است، بلکه با نگاهی ساختارگرایانه، می‌توان آیات دیگری از قرآن را نیز در خوانش صحیح عبارات این زیارت مورد بررسی قرار داد. بدین ترتیب، زیارت وارث به مثابه متنی قرآنی - روایی، امام حسین (علیه السلام) را وارث جامع مقامات و فضائل انبیاء معرفی می‌کند.

۳. ستیز همیشگی حق و باطل

امام موسی صدر بر این باور است که هدف زیارت وارث، بخشیدن حرکت و پویایی به عاشورا و خارج کردن این واقعه از انزواست. وی می‌گوید: «بیم آن می‌رود که این حادثه از ظرف زمانی خود فراتر نرود، و مقتل حسین و یارانش در همان سال ۶۱ مدفون شود» (حوزه، ۱۳۹۲). بر این اساس، فرازهایی از زیارت وارث پیوندی میان شهادت امام حسین (علیه السلام) و ستیز همیشگی حق و باطل برقرار می‌سازد.

صدر دشمنان امام حسین (علیه السلام) را در سه گروه دسته‌بندی می‌کند:

گروه نخست: کسانی که امام حسین (علیه السلام) و یارانش را به شهادت رساندند و با قتل و غارت، تنها اموری محدود را از میان بردند؛ زیرا اگر حضرت اباعبدالله در سال ۶۱ شهید نمی‌شد، به هر حال در سالی دیگر به رحمت الهی می‌پیوست.

گروه دوم: کسانی که تلاش کردند آثار ایشان (مانند مزار) را از بین ببرند یا مانع زیارت و عزاداری شوند. صدر این گروه را خطرناک‌تر از گروه نخست می‌دانند، اما معتقد است آنان در نهایت ناکام ماندند؛ چرا که امروز در نقاط مختلف جهان مراسم امام حسین (علیه السلام) پابرجاست.

گروه سوم: کسانی که کوشیدند چهره امام حسین (علیه السلام) را مخدوش کنند و واقعه کربلا را صرفاً در حد سالگردها، عزاداری‌ها و گریه و اندوه نگاه دارند.

صدر در این خصوص می‌گوید: «ما بر حسین بسیار می‌گرییم، اما هرگز در گریه متوقف نمی‌شویم. گریه ما برای نو کردن اندوه‌ها و کینه‌ها و میل به انتقام و خشم بر باطل است» (صدر، ۱۳۹۳: ۵-۹). او معتقد است اگر واقعه کربلا از ظرف زمانی خود بیرون آورده شود و با گذشته پیوند یابد، طبیعتاً با آینده نیز مرتبط خواهد شد. بر همین اساس، حسین (علیه السلام) وارث آدم، نوح، ابراهیم، موسی، عیسی و دیگر پیامبران معرفی می‌شود؛ و هر کس که در راه حق باطل را به چالش کشد و همه توان و زندگی خود را در دفاع از حق هزینه کند، میراث‌دار اوست.

امام موسی صدر با اشاره به آیه «فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» (شمس/۸) تأکید می‌کند که حق و باطل از ازل در ستیز بوده‌اند و این سنت خداوند در آفرینش است. انسان خیر و شر را می‌شناسد و وجود این دو، جبهه‌ای ازلی و ابدی پدید می‌آورد. وی همچنین با استناد به آیه «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص/۵) بیان می‌کند که سرانجام مستضعفان به پا می‌خیزند و ستمکاران از عرش خود سقوط می‌کنند.

صدر علت این نبرد همیشگی را سنت الهی می‌داند تا انسان با اراده کامل میان خیر و شر یکی را برگزیند و بدین گونه سلسله پایدار پیکار ظالم و مظلوم ادامه یابد. او آغاز این نبرد را از آدم برگزیده خدا، نوح پیامبر خدا، عیسی روح خدا، موسی کلیم الله، محمد محبوب خدا و علی ولی خدا می‌داند و معتقد است واقعه کربلا پدیده‌ای منفک و یگانه در تاریخ بشر نیست (صدر، ۱۳۹۳: ۱۸-۹). این نگاه نشان می‌دهد که زیارت وارث واجد نوعی جریان‌سازی گفتمانی در اندیشه پیروان دین است؛ به نحوی که صف‌بندی اصحاب خیر در تقابل با اصحاب شر را از زمانی ازلی تا زمانی ابدی به صورت جاری و پویا نمایش می‌دهد.

۴. ساختارگرایی

ساختارگرایی یکی از نحله‌های فکری در مطالعات علوم انسانی است که بر وجود ساختارها و الگوهای پنهان و ناآگاه در پس پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی تأکید دارد. نشانه‌شناسی در این چارچوب می‌کوشد با شناخت و واکاوی نشانه‌های ظاهری، به فهم و درک «ژرف‌ساخت»ی که در پس آن پدیده‌ها نهفته است، دست یابد. ساختارگرایی هر متن یا پدیده را همچون نظامی دلالت‌گر بررسی می‌کند و برای تحلیل هر نظام به سراغ کوچک‌ترین واحد معنا ساز آن می‌رود. این نگاه، ساختار را به مثابه چهارچوب‌های ادراکی، مفهومی و ذهنی می‌داند (پاینده، ۱۳۹۷: ۱۵۹-۱۶۰).

ساختارگرایان در پی کشف ساختارهای مفهومی‌ای هستند که فرهنگ‌های گوناگون از طریق آن به فهم و درک خود سامان می‌دهند (مهدی‌زاده، ۱۴۰۰: ۹۹-۱۰۰). بر این اساس، هم پدیده‌های جهان واقع و هم کنش‌های انسانی را می‌توان بر مبنای همین نظام ساختارمند بررسی کرد. هر کنشی - از جمله رفتار اجتماعی - فرهنگی مانند لباس پوشیدن - همچون یک متن و نظامی دلالت‌گر دیده می‌شود و با قواعد ساختارمند زبان می‌توان به معنای آن دست یافت (رجائی، ۱۴۰۱: ۴۹). در این نظام دلالت‌گر، معنای هر جزء از رابطه افتراقی آن با سایر اجزاء نظام قابل فهم است و معنای یک پدیده بر اساس ساختارهای مبنایی معنا ساز آن کشف می‌شود.

سوسور معتقد است زبان یک رسانه صرف نیست، بلکه سیستمی است که حول آرایش داخلی تفاوت‌ها ساخته می‌شود، معنا می‌آفریند و شکل‌دهنده فهم افراد از جهان است (منسفیلد، ۲۰۰۰: ۳۹). تحلیل ساختارگرایانه عمدتاً بر ترسیم قواعد حاکم بر تولید متون و نظام‌های دلالت متمرکز است (میلز، ۲۰۰۴: ۴۳). در واقع زبان سیستمی است که بر اساس آرایش داخلی تفاوت‌ها و تمایزها و در زنجیره همنشینی و جانشینی نشانه‌ها، پدیده‌های جهان واقع را معنا می‌بخشد و فهم افراد از جهان را شکل می‌دهد.

قرار گرفتن زیارت وارث و دیگر متون دینی در این ساختار، همچون قطعات تشکیل‌دهنده یک پازل حول آرایش داخلی، امکان فهم صحیح معانی هر یک از نشانه‌های زبانی در کنار هم و در تناظر با یکدیگر را فراهم می‌سازد.

۵. گفتمان

فوکو گفتمان را نظامی دلالتی مشابه زبان توصیف می‌کند؛ نظامی که با قواعد خاص، نحوه طبقه‌بندی و تقسیم معانی مختلف را ساختار و سامان می‌دهد (لافی، ۲۰۰۷: ۷۴). در این نظام،

انسان و پدیده‌ها واجد ذات مستقل نیستند، بلکه از طریق شباهت‌ها و تفاوت‌ها با دیگر پدیده‌ها شناخته می‌شوند (هومر، ۱۳۸۸: ۹۷). بدین‌سان، یک جهان‌بینی نظام‌مند و در واقع نظمی فرهنگی پیچیده شکل می‌گیرد (منسفیلد، ۲۰۰۰: ۴۰).

در این نظام دلالتی، برای تثبیت چیزی به عنوان واقعیت یا حقیقت، سایر موارد به همان اندازه که می‌توانند معتبر باشند، باید بی‌اعتبار و رد شوند (میلز، ۲۰۰۳: ۶۷). کارکرد گفتمان در این معنا، ساخت ایده‌ها و ارزش‌های خاص مدنظر و حذف یا نادیده گرفتن دیگر ارزش‌ها و ایده‌هاست. گفتمان مکانیزمی برای حذف و طرد است که قدرت و دانش را به ایده‌های پذیرفته‌شده اختصاص می‌دهد و شیوه گفت‌وگوی معنادار درباره مفاهیم و ارائه دلیل و برهان برای آنها را تعیین می‌کند (مهدی‌زاده، ۱۴۰۰: ۱۱۸).

به بیان دیگر، گفتمان‌ها گروه‌بندی‌هایی از گزاره‌ها هستند که نیروی مشابهی دارند یا به دلیل عملکرد مشابه در کنار هم قرار می‌گیرند (میلز، ۲۰۰۴: ۵۵). نمونه‌ای از صورت‌بندی‌های گفتمانی، مقاماتی هستند که کنترل فردی را بر اساس حالت‌های دوگانه اعمال می‌کنند؛ تقسیم‌بندی‌هایی همچون دیوانه/عاقل، خطرناک/بی‌ضرر، عادی/غیرطبیعی، و انتساب‌های اجباری و توزیع‌های متفاوت (فوکو، ۱۹۹۵: ۱۹۹). این تقسیم‌بندی تاریخی، معانی و رویه‌ها را در قالب دوگانگی‌های متضاد (خوب/بد) بازتولید کرده و نوعی تسلسل بی‌پایان از گفتمان و حضور پنهان آن را فراهم می‌آورد.

بر همین اساس، عبارات متضاد در زیارت وارث نیز سازوکاری اندیشگانی از معانی را فراتر از زمان تاریخی و مکان جغرافیایی پیش می‌نهند و پیروان دین را در فهم معانی پنهان و ژرف پیام‌های نهفته در زیارات یاری می‌رسانند.

ب. روش پژوهش

در راستای واکاوی عبارات مورد تحلیل از زیارت وارث، از پارادایم کیفی بهره گرفته شده است؛ پارادایمی که بنیان فلسفی آن بر رویکردهایی نظیر ذهن‌گرایی، تأویلی، برساختی - تفسیری و غیراثباتی است (حبیبی، ۱۳۹۳: ۱۱-۱۲). این نوع پژوهش با معانی، تفاسیر، نمادها، مفاهیم و توصیف ویژگی‌ها سروکار دارد؛ به نحوی که پژوهشگر با ثبت یافته‌های حاصل از مشاهدات خود اقدام به توصیف نمونه پژوهشی می‌کند، یا با اتکا به دانش و فن چگونگی واکاوی عناصر مورد مطالعه، از طریق رمزگشایی نشانه‌ها و عناصر معناآفرین، معانی و تفاسیر قابل خوانش از متن را ارائه می‌دهد.

در این پژوهش، پژوهشگر از محور همنشینی و جانشینی سوسور برای خوانش عبارات مدنظر از زیارت وارث استفاده کرده و آنها را در کنار آیاتی از قرآن و روایاتی از اهل بیت علیهم السلام قرار داده است تا امکان تحلیل دقیق‌تر فراهم شود. همچنین از رویکرد گفتمانی فوکو برای خوانش گفتمانی برخی عبارات و از الگوی اسطوره‌شناسانه رولان بارت برای تحلیل بخش‌هایی از زیارت وارث بهره گرفته شده است.

ج. نشانه‌شناسی و معانی اسطوره‌ای

نشانه‌شناسی دانشی است که به مطالعه نشانه‌ها، چگونگی ساخته‌شدن معناها، و بررسی هر چیزی که بر چیزی دیگر دلالت دارد می‌پردازد (چندلر، ۱۳۹۷: ۱۹-۲۱). این دانش به ما در درک زبان و عملکرد آن کمک می‌کند. به تعبیر بیگنل: «نشانه‌ها به جای بازتاب واقعیتی که قبلاً وجود داشت، ادراکات ما را شکل می‌دهند» (بیگنل، ۱۹۹۷: ۶).

نشانه‌شناسی علمی است که ماهیت علائم و قوانین حاکم بر آنها را بررسی می‌کند (سوسور، ۲۰۱۳: ۱۸). زبان مفاهیم ما از واقعیت را ایجاد می‌کند؛ کلماتی که برای اشیاء به کار می‌بریم — چه گفتاری و چه نوشتاری — بر اساس نشانه‌شناسی سوسوری «توافقی» هستند. این نشانه‌ها (کلمات، تصاویر، بوها، صداها، طعم‌ها، اشیاء) تا زمانی که مفهومی به آنها اختصاص داده نشود، فاقد معنا هستند (کید، ۲۰۱۶: ۲۰).

در واقع، نشانه‌شناسی دانشی است که به تبیین نحوه ایجاد معنا در متون از منظر کارکرد نشانه‌ها می‌پردازد.

د. رویکرد نشانه‌شناسی سوسور

سوسور زبان را «سیستمی از نشانه‌ها که ایده‌ها را بیان می‌کند» تعریف می‌کند (سوسور، ۲۰۱۳: ۱۸). هر نشانه از دو بخش تشکیل شده است: تصویر آوایی (دال) و مفهوم (مدلول) (آسابرگر، ۱۳۹۸: ۹۳). دال، شکلی است که نشانه به خود می‌گیرد؛ در حالی که مدلول، مفهومی است که نشانه به آن ارجاع دارد.

بدین ترتیب، رابطه میان دال و مدلول، بنیان نظام نشانه‌ای زبان را شکل می‌دهد و معنا نه در ذات نشانه، بلکه در پیوند میان این دو عنصر و در نسبت افتراقی آن با دیگر نشانه‌ها پدیدار می‌شود.

شکل (۱): نشانه در رویکرد سوسور (سوسور، ۲۰۱۱: ۶۵)

در یک نشانه، دال و مدلول از یکدیگر جدایی‌پذیر نیستند و رابطه میان آنها — یعنی دلالت — قراردادی یا عرفی است، نه طبیعی و از پیش تعیین شده. دال‌ها رابطه‌ای منطقی و ذاتی با مفاهیمی (مدلول‌ها) که به ذهن متبادر می‌کنند ندارند، بلکه این رابطه بر اساس توافق و قراردادهای زبانی و فرهنگی شکل می‌گیرد.

افزون بر این، نشانه‌ها واجد معانی چندگانه هستند؛ به گونه‌ای که در محدوده یک زبان، هر دال می‌تواند به مدلول‌های متعددی ارجاع دهد و در نتیجه، معنا همواره در بستر نظام زبانی و فرهنگی و در نسبت افتراقی با دیگر نشانه‌ها تولید می‌شود (چندلر، ۱۳۹۷: ۴۲-۴۳).

جدول (۲): نشانه در رویکرد سوسور

نشانه	
مدلول	دال
مفهوم	تصویر آوایی
یک کره آسمانی که شب هنگام نورافشانی می‌کند	ماه

در خصوص نحوه دلالت‌گری نشانه‌ها و چگونگی متبادر شدن معنا به ذهن مخاطب باید گفت: ایجاد معنای یک نشانه بر اثر گزینش و ترکیب دال‌ها در دو محور اصلی زبان، یعنی همنشینی و جانشینی صورت می‌گیرد. مفاهیم به دلیل روابطی که با یکدیگر دارند، معنایی را به ذهن متبادر می‌کنند.

محور همنشینی (افقی زبان): دلالت از ترکیب دال‌ها در این محور حاصل می‌شود. فهم ما از نشانه‌ها در مجاورت و همراهی آنها با یکدیگر شکل می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، معنا در بستر همنشینی نشانه‌ها تولید می‌شود.

محور جانشینی (عمودی زبان): معنا از انتخاب یک دال به جای دالی دیگر در این محور به دست می‌آید. هر دال در نسبت با دال‌های جایگزین خود معنا می‌یابد و این انتخاب، امکان تولید معانی متفاوت را فراهم می‌سازد.

بدین ترتیب، معنا نه در ذات نشانه، بلکه در روابط افتراقی و جایگاهی آن در نظام زبانی شکل می‌گیرد.

جدول محور همنشینی و جانشینی در رویکرد سوسور

محور همنشینی				
				
آیات یا روایات دیگر	آیات یا روایات دیگر	دال دینی دلالت گر	آیات یا روایات دیگر	محور جانشینی
آیات یا روایات دیگر	دال دینی دلالت گر	آیات یا روایات دیگر	آیات یا روایات دیگر	
آیات یا روایات دیگر	آیات یا روایات دیگر	دال دینی دلالت گر	آیات یا روایات دیگر	

هـ. رویکرد نشانه‌شناسی رولان بارت

نشانه نزد سوسور از ترکیب «دال + مدلول» شکل می‌گیرد؛ اما رولان بارت نشانه را متشکل از «معنای صریح + معنای ضمنی» می‌داند (پاینده، ۱۳۹۷: ۲۸۲). بارت بر وجود مراتب متفاوت دلالت تأکید دارد:

- **دلالت مرتبه اول (دلالت مستقیم):** در این سطح، نشانه شامل یک دال و یک مدلول است و رابطه‌ای مستقیم میان آنها برقرار می‌شود.

- **دلالت مرتبه دوم (دلالت ضمنی):** در این سطح، نشانه‌های مستقیم (دال و مدلول‌های مرتبه اول) خود به عنوان دال نشانه‌ای دیگر عمل می‌کنند و مدلولی اضافی به آنها الصاق می‌شود. این فرآیند، امکان تولید معانی ضمنی و فرهنگی را فراهم می‌آورد (چندلر، ۱۳۹۷: ۲۱۳).

بدین ترتیب، بارت با افزودن سطح دوم دلالت، نشانه را نه تنها حامل معنای صریح، بلکه حامل معانی ضمنی و اسطوره‌ای می‌داند؛ معانی‌ای که در بستر فرهنگ و گفتمان اجتماعی شکل می‌گیرند.

	مدلول	دال	دلالت مستقیم	اسطوره
	نشانه			
مدلول	دال		دلالت ضمنی	
	نشانه			

شکل (۲): سطوح نشانه‌شناختی اسطوره

دلالت مستقیم همان است که همه بینندگان، فارغ از فرهنگ و زمان، قادر به تشخیص آن هستند (پانوفسکی، ۱۹۷۰ به نقل از چندلر، ۱۳۹۷: ۱۰). زبان‌شناسان میان معنای صریح و معنای ضمنی تمایز قائل‌اند. معنای صریح، معنای تحت‌اللفظی واژه‌هاست؛ در حالی که معنای ضمنی، معنای فرهنگی، تاریخی و نمادینی است که در گفتمان به واژه‌ها منضم می‌شوند (آسابرگر، ۱۳۹۸: ۹۵). در دلالت صریح، آنچه بازنمایی می‌شود مدنظر است؛ اما در دلالت ضمنی، معنای آنچه بازنمایی شده مورد توجه قرار می‌گیرد (ون لیون، ۲۰۰۵: ۹۲-۹۴). افزون بر این، کاربرد دلالت ضمنی برای ارجاع به معانی اجتماعی - فرهنگی، بسته به طبقه، سن، جنسیت و نژاد تفسیرگر متفاوت است.

از منظر رولان بارت، سه مرتبه دلالتی وجود دارد:

۱. مرتبه نخست (دلالت مستقیم): بازنمایانده است و رابطه‌ای صریح میان دال و مدلول برقرار می‌کند.
 ۲. مرتبه دوم (دلالت ضمنی): بازتابی از ارزش‌های بیانی است که به یک نشانه متصل می‌شود و معانی فرهنگی و نمادین را شکل می‌دهد.
 ۳. مرتبه سوم (دلالت اسطوره‌ای یا ایدئولوژیک): در این سطح، نشانه‌ها بازتابی از اصلی‌ترین مفاهیم فرهنگی و ایدئولوژی‌های غالب زمان هستند.
- بارت معتقد است ترکیب دلالت مستقیم و دلالت ضمنی، سطح سوم دلالت یعنی ایدئولوژی و اسطوره را پدید می‌آورد (چندلر، ۱۳۹۷: ۲۱۶). ایدئولوژی‌ها و اسطوره‌ها تولیدکننده نشانه‌ها و رمزگان‌اند و در فهم تجربیات فرهنگی و سازمان‌دهی روش‌های مفهوم‌سازی در یک فرهنگ نقش‌آفرین هستند.

اسطوره‌ها کارکردهایی همچون طبیعی‌سازی واکنش‌های فرهنگی، غالب‌سازی رفتارها، باورها و ارزش‌های فرهنگی و تاریخی - به گونه‌ای که طبیعی، عادی، همیشگی و مطابق با عقل سلیم به نظر آیند - دارند. بر این اساس، کارکرد اسطوره‌ای واژه «وارث» عاملی برای فهم عام و طبیعی معنای وراثت امام حسین (علیه السلام) از دیگر انبیاء است؛ معنایی که فراتر از برداشت تحت‌اللفظی و احکامی، به سطحی فرهنگی - ایدئولوژیک ارتقا می‌یابد.

و. جامعه پژوهش و نحوه نمونه‌گیری

جامعه پژوهش حاضر، زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) است. پس از بررسی اولیه متن، از میان عبارات آن، گزینش‌هایی صورت گرفت. عبارتهایی انتخاب شدند که بر مبنای اهداف پژوهش و در همخوانی با رویکردهای روش‌شناختی مورد استفاده، بیشترین همسویی را با مبانی نظری پژوهش داشتند و قابلیت تحلیل معانی نشانه‌شناختی و اسطوره‌ای در سطوحی فراتر از سطح صریح را دارا بودند. این انتخاب‌ها با روش نمونه‌گیری هدفمند انجام شد و سپس متناسب با چارچوب نظری پژوهش، مورد واکاوی، نقد و رمزگشایی قرار گرفتند. بدین ترتیب، تمرکز پژوهش بر بخش‌هایی از زیارت وارث است که ظرفیت بیشتری برای تولید معنا در سطح نشانه‌ای، گفتمانی و اسطوره‌ای دارند.

ز. بررسی و تحلیل زیارت وارث امام حسین (علیه السلام)

باید توجه داشت که تأکید ویژه بر واژه «وارث» به‌عنوان نام یکی از زیارات ائمه شیعه، امری تأمل‌برانگیز است. بر این اساس، باید اندیشید چه شاخصه‌ای در وجود امام حسین (علیه السلام) موجب شده است که چنین عنوانی به‌عنوان یکی از مناسک زیارت ایشان در نظر گرفته شود، و چه معانی و مفاهیمی فراتر از عبارات این زیارت نهفته است که انتخاب این نام را توجیه می‌کند.

۱. پیکار حق و باطل

پیکار همیشگی پیامبران الهی در جبهه خیر علیه جبهه شر، و ستیز ازلی و ابدی حق و باطل، نشان می‌دهد که میراث‌داری امام حسین (علیه السلام) در زیارت وارث همچون تقدیم حیات انبیاء در راه دفاع از حق در نبرد با باطل دیده شده است. بدین سان، قیام امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا با برقراری پیوندی از آغاز تا انجام تاریخ، حرکت و پویایی یافته و فراتر از ظرف زمانی خود، در ناخودآگاه جمعی مردمان اعصار گوناگون جریان می‌یابد. همان‌گونه که این حلقه با گذشته در پیوند است، با آینده نیز ارتباط برقرار می‌کند.

همچنین، کنار هم قرار دادن متون دینی همچون قرآن، ادعیه و زیارات، و در نظر گرفتن آنها به مثابه اجزای یک متن واحد، به فهم عبارات و مفاهیم این متون در ارتباطی درون‌متنی یاری می‌رساند و بر برخی معانی صحه می‌گذارد. بر این اساس، می‌توان در کنار زیارت وارث به زیارت عاشورای امام حسین (علیه السلام) - که از یکی دیگر از معصومین صادر شده است - اشاره کرد؛ زیارتی که عبارات مهمی در آن بر فراتر بودن واقعه کربلا از ظرف زمان و مکان تأکید می‌کند.

در عبارت «اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ فِي هَذَا الْيَوْمِ، وَفِي مَوْقِفِي هَذَا، وَأَيَّامِ حَيَاتِي بِالتَّبَرُّاءِ مِنْهُمْ»، برائت جستن از دشمنان امام حسین (علیه السلام) - به عنوان نماد باطل - وسیله‌ای برای تقرب به درگاه حق معرفی شده است و برای این اعلام برائت در سراسر ایام حیات، هیچ محدودیت زمانی قائل نشده است. همچنین در برائت‌های پی‌درپی اواخر این زیارت با عبارت «إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»، بر استمرار این رویارویی با جبهه باطل تا آینده‌ای نامعلوم مهر تأیید زده شده است.

دیگر آنکه در عبارت «عَلَيْكَ مِنِّي سَلَامُ اللَّهِ أَبَدًا مَا بَقِيَتْ وَبَقِيَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ»، سلام بر امام حسین (علیه السلام) به عنوان اعلام وفاداری به جبهه حق تا زمانی لایتناهی که شب و روز جریان دارد، بیان شده است. این نوع نگاه - که در اندیشه امام موسی صدر نیز وجود داشت - به نحوی گفتمانی دیده می‌شود؛ ایده‌ها و ارزش‌های خاصی را می‌سازد، شیوه گفت‌وگوی معنادار درباره این مضامین را تعیین می‌کند و به آنها جلوه‌ای ازلی و ابدی می‌بخشد.

در نهایت، قابلیت ساختارگرایی در کنار هم قرار دادن دیگر متون دینی برای خوانشی دلالتمند از آنها آشکار می‌شود؛ خوانشی که معانی را در شبکه‌ای از روابط درون‌متنی و برون‌متنی بازتولید می‌کند.

۲. مبنای قرآنی وراثت امام حسین (علیه السلام) از پیامبران

ارتباط دال‌های یک متن دینی با متن دینی دیگر، چه در ترکیب بر محور همنشینی و چه در جایگزینی بر محور جانشینی، آرایشی را شکل می‌دهد که به معناآفرینی دال‌ها و نشانه‌ها یاری می‌رساند. این آرایش مبنایی می‌شود تا آنچه در قرآن و روایات به پیامبران نسبت داده شده است، به عنوان میراثی برای حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) پذیرفته شود.

بر این اساس، مقام «خليفة اللهی»، داشتن «علم اسماء الله» و حامل «روح دمیده‌شده» خداوند که برای حضرت آدم (علیه السلام) توصیف شده است، می‌تواند میراثی برای امام حسین (علیه السلام) تلقی گردد.

همچنین صفت «کشتی هدایت» که در روایات برای ایشان به کار رفته، میراثی از کشتی نجات بخش حضرت نوح (علیه السلام) دانسته می شود. اهتمام حضرت ابراهیم (علیه السلام) برای رسیدن به مقام اطمینان قلبی و ایمان، همان میراثی است که در آیات منسوب به امام حسین (علیه السلام) در سوره فجر، ایشان به عنوان «نفس مطمئنه» خطاب شده اند. میراث دیگری از حضرت ابراهیم (علیه السلام) در قرآن، صفت یقین است که در عبارت «حتی أتاک الیقین» زیارت وارث بازتاب یافته است. همچنین وضعیت همراه ساختن خانواده در بیابان - که در واقعه عاشورا در کربلا نیز تکرار شد - می تواند به عنوان مقام اطاعت از پروردگار فهمیده شود.

ایستادن در برابر ظلم و تحت تعقیب بودن نیز توصیفی قرآنی از حضرت موسی (علیه السلام) است که میراثی قابل تناظر برای امام حسین (علیه السلام) محسوب می شود. معنا یافتن نشانه ها در محور همنشینی و جانشینی چنین نشان می دهد که میراث داری امام حسین (علیه السلام) از حضرت عیسی (علیه السلام) همان گونه قابل فهم است که وراثت ایشان از حضرت نوح (علیه السلام) فهمیده می شود. بدین سان، یاری طلبی یک پیامبر از یاران خود می تواند میراثی برای امام حسین (علیه السلام) باشد که بر همان مبنا در واپسین لحظات حیات خویش یاری طلبید.

بنابراین، توجه به اهداف پیامبران و امامان در دعوت انسان ها به دین - که رساندن آنان به سعادت و رستگاری بوده است - و نداشتن نفع مادی در این راه، بلکه پرداخت هزینه مبارزه با گمراهان و ظالمان، نشان می دهد یاری طلبی ایشان نه برای بهره مندی و نجات شخصی، بلکه آخرین تلاش برای هدایت انسان ها به سوی رستگاری و سعادت بوده است. این مبنای فهم نشانه ها در کنار هم، عبارت «مَنْ أَنْصَارِي...» (صف/۱۴) حضرت عیسی را در تناظر با ندای «هَلْ مِنْ نَاصِرٍ يُنْصُرُنِي» امام حسین (علیه السلام) قرار می دهد و آن را نوعی میراث داری از پیامبران پیشین در مسیر هدایت انسان ها از تاریکی های گمراهی به روشنایی سعادت و رستگاری معرفی می کند.

۳. وراثت کتب پیامبران

در مورد به ارث بردن کتاب های دیگر انبیاء، اگر مقصود از میراث داری، به ارث بردن خود کتاب های آسمانی آنان باشد - با فرض اینکه در زمان آن پیامبران امکان نگارش و قابلیت کتابت وجود داشته است - باید پرسید این میراث چه بهره ای می تواند برای امام حسین (علیه السلام) داشته باشد و اشاره و تأکید بر آن در زیارت وارث چه اهمیتی دارد؟ جز این نیست که شخصیت امام حسین (علیه السلام) از

محتوای کتاب‌های آسمانی دیگر انبیاء بهره‌مند شده و جایگاهی متمایز نسبت به دیگر مردمان عصر خود یافته است، یا اینکه محتوای کتاب‌های آسمانی پیشین در وجود حضرت اباعبدالله (علیه السلام) نهاده شده باشد.

۴. وراثت متعلقات پیامبران

در خصوص به ارث بردن متعلقات معجزه‌آسای پیامبران پیشین، اگر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) - جدّ حضرت امام حسین (علیه السلام) - به عنوان آخرین پیامبر خداوند شناخته می‌شود و معجزه‌آوردن تنها ویژگی خاص پیامبران بوده است، باید پرسید همراه داشتن این متعلقات چه بهره‌ای می‌تواند برای حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) داشته باشد؟

جز این نیست که هدف، بیان استعاری عظمت شخصیت امام حسین (علیه السلام) و اشاره به نهاده بودن این معجزات در وجود ایشان است. بدین معنا که یا تأثیر وجود ایشان بر مردمان اعصار گوناگون، معجزه‌وار دانسته شود، یا حرکت بزرگ واقعه کربلا و روز عاشورا، تأثیری معجزه‌گونه بر ابناء بشر داشته و چنین فهم شود.

۵. وراثت فضائل

بر مبنای گفته‌های پیشین، مفهوم «وراثت» از معنای صریح خود فراتر رفته و در سطح دوم نشانگانی، معنایی تلویحی را حمل می‌کند. این وراثت می‌تواند در چند سطح قابل تبیین باشد:

۱. وراثت حیات: به این معنا که وارث یک پیامبر بودن، وارث شیوه زیستن و سبک حیات او باشد.
۲. وراثت شهادت: یعنی وارث چگونگی جان‌دادن انبیاء هنگام مرگ؛ خواه مردن در راه خدا، خواه در اندیشه خدا، یا سراپا ذوب در وجود پروردگار بودن.
۳. وراثت عاقبت: امام حسین (علیه السلام) وارث حسن فرجام و عاقبت‌بخیری پیامبران الهی دانسته شود.
۴. وراثت طریق: ایشان وارث مقام هدایت و مسیر حق باشند که پیامبران برای پیروان ترسیم کرده‌اند.

۵. وراثت هدف: امام حسین (علیه السلام) وارث همان اهدافی تلقی شود که انبیاء الهی انسان‌ها را به دستیابی به آنها فراخوانده‌اند.

بر اساس آنچه قرائتی و مجلسی کویانی در مورد واژه «وارث» بیان کرده و با استناد به آیات و روایات در کنار عبارات زیارت وارث توضیح داده‌اند، می‌توان این نوع استناددهی را در چارچوب نگاه نشانه‌شناسانه اندیشه ساختارگرایی فهم کرد؛ نگاهی که بر کنار هم قرار دادن دال‌ها در محور همنشینی و جانشینی تأکید دارد. همچنین، رویکرد اسطوره‌ای به واژه «وارث» — که آن را از سطح مستقیم و معنای صریح فراتر برده و معنایی ضمنی در سطح تلویحی به آن بخشیده — کارکردی اسطوره‌ای برای بیان جایگاه ویژه امام حسین (علیه السلام) یافته و می‌توان آن را با آراء ایشان مرتبط ساخت.

ج. نگاهی نشانه‌شناختی به عباراتی از زیارت وارث

با نگاهی نشانه‌شناختی و اسطوره‌ای، در زیارت وارث، امام حسین (علیه السلام) با تعبیر «ثارالله» خطاب شده است. اگر بنا بر معنای تحت‌اللفظی عبارات باشد، این پرسش پیش می‌آید که مگر خداوند خون دارد تا کسی خونِ خدا باشد یا اینکه خداوند خون‌خواهی داشته باشد. بر این اساس، معنای مستقیم نشانه در سطح اولیه همان «خون» است؛ اما اگر با رویکرد نشانه‌شناسی به سراغ معنای تلویحی در سطح ضمنی برویم، و نشانه‌ها را در محورهای همنشینی و جانشینی در کنار هم قرار دهیم، می‌توان به لایه‌های عمیق‌تری دست یافت.

به‌ویژه با توجه به عبارت «وَبَدَّلَ مُهْجَتَهُ فَيْكَ...» در زیارت اربعین - که تقدیم «مُهْجَتَهُ» به عنوان آخرین قطره خون درون قلب انسان و نشانه‌ای از تقدیم جان امام حسین (علیه السلام) در راه خداوند است - می‌توان تعبیر «ثارالله» را به معنای خون‌خواهی خداوند برای امام حسین (علیه السلام) دانست. همچنین این تعبیر می‌تواند نشان‌دهنده بلندمرتبه‌گی شخصیت و راهی باشد که تنها خداوند در رتبه خون‌خواهی او قرار دارد.

ط. نگاهی گفتمانی به عباراتی از زیارت وارث

نگاه گفتمانی به عبارت «لَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً قَتَلَتْكَ، وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً ظَلَمَتْكَ، وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً سَمِعَتْ بِذَلِكَ فَزَعِيَتْ بِهِ» نشان می‌دهد که اعلام برائت از قاتلان حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام)، از کسانی که به ایشان ظلم کرده‌اند و حتی از کسانی که به این ظلم رضایت داده‌اند، به صراحت بیان شده است. اما این اعلام برائت نه از افراد مشخص، بلکه از «أُمَّت» به‌طور کلی صورت می‌گیرد؛ واژه‌ای که در اینجا به قبیله یا گروه خاصی اشاره ندارد.

با توجه به اینکه یک دال می‌تواند مدلول‌های متعددی داشته باشد و نشانه‌ها واجد معانی چندگانه‌اند، واژه «امت» از معنای جغرافیایی و تاریخی خاص خارج شده و معنایی عام و بی‌زمان می‌یابد. بر این اساس، «امت» هر گروهی از انسان‌ها را شامل می‌شود که در سمت شر و باطل ایستاده و به آن رضایت داده‌اند؛ و در رابطه‌ای افتراقی، هر آنکه در سمت حضرت حسین (علیه السلام)، راه و اهداف ایشان قرار گیرد، در سمت خیر و حق ایستاده و از این امت محسوب می‌شود.

این نوع دوگانه‌سازی، نوعی پراکندگی معانی گفتمانی در ناخودآگاه جمعی ایجاد می‌کند. گفتمانی که همچون نظام دلالتی زبان، توسط قواعدی اداره می‌شود و شیوه‌های طبقه‌بندی و تقسیم‌بندی معانی گوناگون را سامان می‌بخشد. در این ساختار، افراد و پدیده‌ها معانی ذاتی ندارند، بلکه به واسطه شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان با دیگران شناخته می‌شوند و معنای آنها از طریق رابطه افتراقی با دیگر اجزای نظام و حول آرایشی داخلی از تفاوت‌ها ساخته و فهمیده می‌شود.

باید تأکید کرد که در این نظام دلالت‌گر گفتمانی، برای اثبات چیزی به عنوان حقیقت، دیگر موارد به همان اندازه که می‌توانند معتبر باشند، باید بی‌اعتبار و رد شوند. این همان چیزی است که در متون دینی به نحوی اسطوره‌ای در تقابل نمادهای حق و نمادهای باطل ترسیم می‌شود؛ یعنی تقدیم سلام بر نمادهای نیکی و اعلام برائت از نمادهای پلیدی. در واقع، همان‌گونه که گفتمان‌ها ایده‌ها و ارزش‌های خاصی را می‌سازند و دیگر ارزش‌ها و ایده‌ها را نادیده می‌گیرند، و همچنین شیوه گفت‌وگوی معنادار درباره یک مضمون و دلیل‌آوری برای آن را تعیین می‌کنند، این نوع بیان گفتمانی و دوگانه‌سازی با به حاشیه بردن برخی معناها و مشروعیت‌بخشی به برخی دیگر از معانی تحقق می‌یابد.

ی. نگاه اسطوره‌ای به عباراتی از زیارت وارث

معنای صریح همان معنای تحت‌اللفظی واژه‌هاست؛ در حالی که معنای ضمنی به معنای فرهنگی، تاریخی و نمادینی اشاره دارد که در گفتمان به واژه‌ها منضم می‌شوند. واژه «نور» در سطح معنای مستقیم نشانه، همان چیزی معنا می‌شود که بیشتر گویشوران زبان بر آن اذعان دارند. اما زمانی که معنا در سطح ضمنی نشانه واکاوی می‌شود، خود واژه «نور» و معنای تحت‌اللفظی آن به مثابه دال نشانه‌ای دیگر عمل می‌کند.

بر این اساس، معنای تلویحی «نور» می‌تواند نتیجه‌ای باشد که از وجود نور حاصل می‌شود؛ همچون روشنایی بخشی، راهنمایی در یافتن طریق، یا یاری‌رسانی در مسیر هدایت. و نه خود نور به معنای فیزیکی آن.

به همین قیاس، در نظر گرفتن معنای تحت‌اللفظی «استخوان پشت» برای واژه «صُلب» و معنای «بلند» یا «مرتفع» برای واژه «شامخ» راه به جایی نخواهد برد. در مقابل، در نظر گرفتن معنای تلویحی «آباء و اجداد» برای «الأصْلَاب» و معنای «بلندمرتبه» برای «الشَّامِخَة» — به نحوی که «الأصْلَاب الشَّامِخَة» به معنای «اجداد بلندمرتبه» فهم شود — راه را برای درک لایه‌های پنهان متن هموار می‌سازد. همچنین، در نظر گرفتن معنای تلویحی «مادران پاکدامن» برای «الأَرْحَام المَطْهَرَة» می‌تواند فهم مفاهیم نهفته در پس متن را روشن‌تر کند.

جدول (۴): نشانه و اسطوره بر مبنای رویکرد بارت

اسطوره	دالات مستقیم	مدلول	دال
		روشنایی یا وسیله روشنایی	نور
		نشانه	
		آنچه تاریکی را به روشنایی بدل کند	
	دالات ضمنی	مدلول	دال
روشنای بخش		آنچه تاریکی را به روشنایی بدل کند	
نجات‌دهنده از تاریکی			
نشانه			
		پاک‌سیرتی و نیک‌سرشتی / نجات‌دهنده از پلیدی	

بر مبنای زبان‌شناسی اندیشه ساختارگرایی — که نشانه‌ها با در کنار هم قرار گرفتن و ارتباطی که با یکدیگر دارند و در نسبت‌های افتراقی و تقابلی معنا می‌یابند — عبارت «لَمْ تُنَجِّسْكَ الْجَاهِلِيَّةُ بِأَنْجَاسِهَا» در تقابل با «نُوراً فِي الْأَصْلَابِ الشَّامِخَةِ» فهمیده می‌شود. بدین‌سان، «نجاست» معنایی انضمامی نمی‌یابد، بلکه مفهومی انتزاعی در برابر «نور» تلقی می‌گردد. همچنین عبارت «لَمْ تُلْبِسْكَ مِنْ مُدْلِهَمَاتٍ ثِيَابَهَا» نیز بر همین مبنا معنایی انتزاعی پیدا می‌کند؛ تقابلی با معنای تلویحی «نور» و صفت «الشَّامِخَة»، همچون لباسی تاریک که نور بلندمرتبه را می‌پوشاند، همانند ابری که روشنایی خورشید را پنهان می‌سازد.

چنان‌که پیش‌تر گفته شد، دال‌ها رابطه‌ای منطقی با مدلول‌هایی که به ذهن متبادر می‌کنند ندارند، و نشانه‌ها واجد معانی چندگانه‌اند؛ به گونه‌ای که در محدوده یک زبان، هر دال می‌تواند به مدلول‌های متعددی ارجاع دهد. تقابل «نور در اصْلَاب شامخه» با «نجاست جاهلیت»، تقابل نیک‌سرشتی در برابر پلیدی، خیر در برابر شر، و نور عقل در برابر نجاست جهل است.

در زیارت اربعین امام حسین (علیه السلام) نیز، ایشان به عنوان «کشتی نجات» معرفی شده‌اند؛ وسیله‌ای برای رهایی بندگان خدا از جهالت. میراث‌داری امام حسین (علیه السلام) از حضرت نوح (علیه السلام) نیز در همین چارچوب قابل فهم است: کشتی‌ای که در معنای اسطوره‌ای خود، وسیله نجات بندگان از سیلاب جهل به بلندای امن عقل است. افزون بر این، صفات «اوسع» و «أسرع» که برای کشتی نجات امام حسین (علیه السلام) در زیارت اربعین آمده، نشان‌دهنده مقام نجات‌بخشی ایشان است؛ مقامی که در وسیع‌ترین حد، قادر است در واقعه عاشورا، از قعر بدذاتی تا بلندای نیک‌سیرتی را آشکار سازد و حتی شقی‌ترین انسان‌ها را از خطر غرق شدن نجات دهد و به سعیدترین انسان‌ها بدل کند.

بر این اساس، واژه «نور» از سطح مستقیم و معنای صریح خود فراتر رفته و با حمل معنایی ضمنی در سطح تلویحی، همچون واژه «نجاست»، کارکردی اسطوره‌ای می‌یابد؛ کارکردی که اوج سعادت و قعر شقاوت را در تقابل نمادین خود بازنمایی می‌کند.

نتیجه‌گیری

۱. خوانش متن زیارت وارث امام حسین (علیه السلام) بر مبنای زبان‌شناسی اندیشه ساختارگرایی نشان می‌دهد که:
۲. **زیارت وارث به مثابه متن فرهنگی:** عبارات این زیارت، با در کنار هم قرار گرفتن نشانه‌های زبانی و رمزگان فرهنگ دینی موجود در دیگر متون دینی – همچون قرآن، روایات و دیگر زیارات اهل بیت پیامبر (علیهم‌السلام) – در محورهای همنشینی و جانشینی، قابلیت تحلیل نشانه‌شناختی دارند.
۲. **وراثت در سطح ضمنی و تلویحی:** با نگاهی ساختارگرایانه و در نظر گرفتن زبان به مثابه سیستمی معناآفرین که حول آرایش داخلی تفاوت‌ها ساخته شده است، معنای «وراثت» برای گویشوران زبان، در خوانش ضمنی و تلویحی عبارات زیارت وارث، نه میراث‌داری متعلقات مادی و کتب دیگر انبیاء، بلکه میراث‌داری محتوا، اهداف کتب، صفات و فضائل پیامبران الهی فهمیده می‌شود.
۳. **تناظر با قرآن:** ترکیب و جایگزینی متون دینی در یک ساختار معنایی، یعنی خوانش عبارات زیارت وارث در تناظر با آیات قرآن، بر مبنای قرآنی وراثت امام حسین (علیه السلام) از پیامبران صحنه می‌گذارد.
۴. **گفتمان‌سازی دینی:** نحوه ارائه مفاهیم دینی توسط ائمه در ادعیه و زیارات، یا توصیفات که از خود ایشان در این متون ارائه شده، بر مبنای همان ساختارها و چارچوب‌های گفتمانی است که سوژه‌های گفتمان‌ها و فرهنگ‌های مختلف از طریق آن به فهم و درک خود سامان می‌دهند.

بدین‌سان، زیارت وارث به مثابه متنی گفتمان‌ساز عمل می‌کند؛ متنی که با ایجاد دوگانگی‌های متضاد، اقدام به تقسیم‌بندی معانی و رویه‌ها (خوب در برابر بد، حق در برابر باطل، نور در برابر ظلمت و...) کرده و با مدح نیک‌اندیشان و لعن پلیدان، نوعی تسلسل بی‌پایان از گفتمان و حضوری ناپیدا در اندیشه پیروان دین فراهم می‌آورد.

۵. بیان اسطوره‌ای و تسلسل گفتمانی: برای استمرار این تسلسل، بیانی اسطوره‌ای - که بازتابی از اصلی‌ترین مفاهیم فرهنگی است - به کار گرفته می‌شود. نشانه‌هایی که مفاهیمی از مراتب پیچیده‌تر دلالت به آنها الصاق شده است، روش‌های مفهوم‌سازی دینی را سامان می‌دهند. برخی عبارات زیارت وارث، این تسلسل دائم را با استفاده از دوگانه‌های اسطوره‌ای (خیر/شر، حق/باطل، فضیلت/رذیلت، نور/ظلمت، پاکی/نجاست، سلام/لعن، تقرب/برائت) وقایع و اشخاص قیام عاشورا را از ظرف زمان خارج کرده و جلوه‌ای ازلی و ابدی به آن می‌بخشند.

جدول (۵): خلاصه نتایج پژوهش

ردیف	مبنای نظری	نتیجه‌گیری
۱	نشانه‌شناسی	زیارت وارث قابل خوانش بر مبنای تحلیل‌های نشانه‌شناختی است
۲	وراثت معجزات و متعلقات مادی یا وراثت فضائل	در خوانشی از معانی تلویحی، وراثت امام حسین (علیه السلام) به معنای میراث‌داری محتوا و اهداف کتب و صفات و فضائل دیگر انبیاء فهم می‌شود.
۳	تناظر زیارت با آیات قرآن	وراثت امام حسین (علیه السلام) از دیگر پیامبران، دارای مبانی قرآنی است.
۴	کارکرد اسطوره‌ای عبارات	استفاده از دوگانه‌های اسطوره‌ای: نور در برابر ظلمت، پاکی در برابر نجاست، سلام در برابر لعن و ... زیارت وارث را از ظرف زمان خارج کرده و جلوه‌ای ازلی و ابدی به قیام امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا می‌دهد.
۵	چارچوب گفتمانی	زیارت وارث با مکانیزم حذف و طرد و ایجاد دو انگاری‌های متضادِ خوب در برابر بد و ...، اقدام به تقسیم‌بندی معانی در مدح پاک سیرتان و لعن اشقیاء یعنی ایجاد گفتمانی دینی در اندیشه پیروان دین و حضوری ناپیدا در ناخودآگاه ایشان را فراهم می‌کند.

منابع

- آسابرگر، آرتور، تحلیل گفتمان کاربردی، ترجمه حسین پاینده، تهران: مروارید، ۱۳۹۸.
- احسانی‌فر، محمد، «طرحی نو در تبیین غنای تفسیری در احادیث اهل بیت (علیهم‌السلام)»، علوم حدیث، شماره ۳۵، ۱۳۸۴.
- اسلام کوئست، فضائل و مناقب: معنای وارث بودن امام حسین از پیامبران، بازیابی شده در تاریخ ۲۰ تیر ۱۴۰۳، از islamquest.net، ۱۳۹۱.
- پاینده، حسین، نظریه و نقد ادبی: درسنامه‌ای میان‌رشته‌ای (جلد دوم)، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۷.
- تبیان، تاریخ و سیره معصومین: نگاهی به زیارت وارث، بازیابی شده در تاریخ ۲۳ تیر ۱۴۰۳، از article.tebyan.net، ۱۳۸۶.
- تفلیسی، ابوالفضل حبیب بن ابراهیم، وجوه قرآن، به اهتمام مهدی محقق، تهران: بنیاد قرآن، ۱۳۶۰.
- جواهری، سیدمحمدحسن، درسنامه ترجمه، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دوم، ۱۳۸۹.
- چندلر، دانیل، مبانی نشانه‌شناسی، ترجمه مهدی پارسا، تهران: سوره مهر، ۱۳۹۷.
- حبیبی، غلامحسین، بینش روش‌شناختی؛ تحقیق در علوم اجتماعی، پارادایم‌ها، روش‌ها و تکنیک‌ها، تهران: انتشارات کتاب همه، ۱۳۹۳.
- حوزه، گنجینه معارف: شرح فرازهایی از زیارت وارث در کلام امام موسی صدر، بازیابی شده در تاریخ ۲۴ تیر ۱۴۰۳، از hawzah.net، ۱۳۹۲.
- رجائی، حسین، تحلیل نشانه‌شناختی دینداری در سریال‌های عامه‌پسند دهه نود تلویزیون، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۱.
- صفوی، کورش، درآمدی بر معنی‌شناسی، تهران: سوره مهر (حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی)، ۱۳۸۳.
- صدر، موسی، حسین (علیه السلام) وارث انبیاء، ترجمه مهدی فرخیان، تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، مؤسسه نشر شهر، ۱۳۹۳.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، مصباح‌المتجهد و سلاح‌المتعبد (جلد دوم)، بیروت: مؤسسة فقه الشیعة، ۱۴۱۱ق.

مجلسی کوپانی، غلامحسین، امام حسین وارث انبیاء؛ شرحی بر سلام‌های زیارت وارث، قم: مؤلف، ۱۳۹۷.

مفید، محمد بن محمد بن نعمان، المزار، تحقیق و تصحیح سیدمحمدباقر ابطحی، قم: کنگره هزاره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق.

مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم (جلد ۱۳)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.

مهدی‌زاده، سیدمحمد، نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، تهران: انتشارات همشهری، ۱۴۰۰.

میرسید، سیدمحمدرضا؛ حاج اسماعیلی، محمدرضا، «بررسی تطبیقی معنای واژه‌های قرآنی در روایات امامیه و فرهنگ‌های واژگانی»، مطالعات قرآن و حدیث، ۹(۱۸)، ۳۲-۵، ۱۳۹۳.

هومر، شون، ژاک لاکان، ترجمه محمدعلی جعفری و سیدمحمدابراهیم طاهایی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۸.

References

- Asāberger, Ārtūr, Tahlīl-i Guftīmān-i Kārburdī (Applied Discourse Analysis), tarjama: Ḥusayn Pāyandah, Tehrān: Morvārīd, 1398 SH (2019 CE).
- Chandler, Daniel, Mabānī-yi Nishānah-Shināsī (Semiotics: The Basics), tarjama: Mahdī Pārsā, Tehrān: Sūrah-yi Mihr, 1397 SH (2018 CE).
- Ḥabībī, Ghulām-Ḥusayn, Bīnīsh-i Rūsh-Shinākhtī; Taḥqīq dar ‘Ulūm-i Ijtimā’ī, Pārādāyim-hā, Rūsh-hā va Takanīk-hā (Methodological Insight: Research in the Social Sciences—Paradigms, Methods, and Techniques), Tehrān: Intishārāt-i Kitāb-i Hammah, 1393 SH (2014 CE).
- Ḥawzah, Ganjīnah-yi Ma‘ārif: Sharḥ-i Farāzhā’ī az Ziyārat-i Wārith dar Kalām-i Imām Mūsā Ṣadr (Treasury of Knowledge: Commentary on Passages from Ziyārat al-Wārith in the Words of Imam Musa al-Sadr), retrieved 24 Tīr 1403 SH (14 July 2024 CE), from hawzah.net, 1392 SH (2013 CE).
- Homer, Sean, Zhāk Lākān (Jacques Lacan), tarjama: Muḥammad-‘Alī Ja‘farī va Sayyid Muḥammad-Ibrāhīm Ṭāhā’ī, Tehrān: Qoqnus, 1388 SH (2009 CE).
- Iḥsānī-Far, Muḥammad, “Tarḥī Naw dar Tabyīn-i Ghinā-yi Tafsīrī dar Aḥādīth-i Ahl al-Bayt” (A New Approach to Explaining Exegetical Richness in the Hadiths of the Ahl al-Bayt), ‘Ulūm-i Ḥadīth, no. 35, 1384 SH (2005 CE).
- IslāmQuest, Faḍā’il va Manāqib: Ma‘nā-yi Wārith Būdan-i Imām Ḥusayn az Payāambarān (Virtues and Merits: The Meaning of Imam Ḥusayn’s Being the Heir of the Prophets), retrieved 20 Tīr 1403 SH (10 July 2024 CE), from islamquest.net, 1391 SH (2012 CE).
- Javāhirī, Sayyid Muḥammad-Ḥasan, Darsnāmah-yi Tarjumah (A Coursebook on Translation), Qom: Pizhūhishgāh-i Ḥawzah va Dānishgāh, 2nd ed., 1389 SH (2010 CE).
- Mahdīzādah, Sayyid Muḥammad, Naẓariyyah-hā-yi Risānah: Andīshah-hā-yi Rāyij va Dīdgāh-hā-yi Intiqādī (Media Theories: Dominant Ideas and Critical Perspectives), Tehrān: Intishārāt-i Hamshahrī, 1400 SH (2021 CE).
- Majlisī Kūpānī, Ghulām-Ḥusayn, Imām Ḥusayn Wārith-i Anbiyā’; Sharḥī bar Salām-hā-yi Ziyārat-i Wārith (Imam Ḥusayn, the Heir of the Prophets: A Commentary on the Salutations of Ziyārat al-Wārith), Qom: Mu’allif, 1397 SH (2018 CE).

- Mīr-Sayyid, Sayyid Muḥammad-Riḍā; Ḥājj Ismā‘īlī, Muḥammad-Riḍā, “Barrāsī-yi Taṭbīqī-yi Ma‘nā-yi Wāzhah-hā-yi Qur‘ānī dar Rivāyāt-i Imāmiyyah va Farhang-hā-yi Wāzhagānī” (A Comparative Study of the Meaning of Qur‘anic Terms in Imami Narrations and Lexicons), Muṭāla‘āt-i Qur‘ān va Ḥadīth, 9(18), 32–53, 1393 SH (2014 CE).
- Mufīd, Muḥammad b. Muḥammad b. Nu‘mān, al-Mazār (The Book of Pilgrimage Sites), Edited and Corrected: Sayyid Muḥammad-Bāqir Abṭahī, Qom: Kungrah-yi Hazārah-yi Shaykh Mufid, 1413 AH (1992 CE).
- Muṣṭafawī, Ḥasan, al-Taḥqīq fī Kalimāt al-Qur‘ān al-Karīm (vol. 13) (A Philological Investigation of the Words of the Noble Qur‘an), Tehrān: Wizārat-i Farhang va Irshād-i Islāmī, 1368 SH (1989 CE).
- Pāyandah, Ḥusayn, Naẓariyyah va Naqd-i Adabī: Darsnāmah-yi Miyān-Rishta‘ī (vol. 2) (Literary Theory and Criticism: An Interdisciplinary Textbook, vol. 2), Tehrān: Intishārāt-i SAMT, 1397 SH (2018 CE).
- Rajā‘ī, Ḥusayn, Taḥlīl-i Nishānah-Shinākhtī-yi Dīndārī dar Sīryāl-hā-yi ‘Āmmah-Pasand-i Dihah-yi Navad-i Tilīviziūn (A Semiotic Analysis of Religiosity in Popular Television Series of the 2010s), M.A. thesis, Dānishkadah-yi ‘Ulūm-i Irṭibāṭ, Dānishgāh-i ‘Allāmah Ṭabāṭabā‘ī, 1401 SH (2022 CE).
- Ṣadr, Mūsā, Ḥusayn (‘a) Wārith-i Anbiyā’ (Ḥusayn, the Heir of the Prophets), tarjama: Mahdī Farakhiyān, Tehrān: Sāzmān-i Farhangī-Hunarī-yi Shahrdārī-yi Tehrān, Mu‘assasah-yi Nashr-i Shahr, 1393 SH (2014 CE).
- Ṣafavī, Kūrush, Darāmadī bar Ma‘nā-Shināsī (An Introduction to Semantics), Tehrān: Sūrah-yi Mihr (Ḥawzah-yi Hunarī-yi Sāzmān-i Tablīghāt-i Islāmī), 1383 SH (2004 CE).
- Taflīsī, Abū al-Faḍl Ḥubaysh b. Ibrāhīm, Wujūh-i Qur‘ān (Semantic Aspects of the Qur‘an), bih ihtimām: Mahdī Muḥaqqiq, Tehrān: Bunyād-i Qur‘ān, 1360 SH (1981 CE).
- Tebyān, Tārīkh va Sīrah-yi Ma‘šūmīn: Nigāhī bih Ziyārat-i Wārith (History and Biography of the Infallibles: A Look at Ziyārat al-Wārith), retrieved 23 Tīr 1403 SH (13 July 2024 CE), from article.tebyan.net, 1386 SH (2007 CE).
- Ṭūsī, Abū Ja‘far Muḥammad b. Ḥasan, Miṣbāḥ al-Mutahajjid wa Silāḥ al-Muta‘abbid (vol. 2) (The Lamp of the Vigilant Worshipper and the Weapon of the Devout), Bayrūt: Mu‘assasat Fiqh al-Shī‘ah, 1411 AH (1990 CE).